

NÄR SENMODERNITETEN KOM TILL SMÅLAND

En liten berättelse om samtidshistoriens återkomst

Ella Johansson och Eva Londos

Hösten 1992 skickar Jönköpings läns museum en etnolog till Träspecialen i Smålandsstenar. Ann Lindholm samlar in underlaget till vad som ska bli museets 39:nde etnologiska undersökning "Pernå – ett skåp". Uppdraget faller under museets ansvarsområden trä- och småindustri inom poolen för Tillverkning. Det borde vara en enkel match: tillverkningen av ett föremål; en vara, Ikeas skåp Pernå, ska följas från ax till limpa. Ännu en rapport ska läggas till i en lång rad arbetsplatsstudier, vilka förenar Samdoks poolindelning med museets traditionella roll att dokumentera materiell kultur.

Vilse i industriidyllen

Det börjar problemfritt. Efter rapportens sedvanliga historiska exposé med några bröders kluriga möbelidéer år 1915 fram till 80-talets satsning på robotiserad produktion, följer vi Ann Lindholm in i maskinhallen. Överväldigad av bullret och de gåtfulla elefantstora maskinerna drar hon upp planerna för ännu en rapport om arbetarnas utsatthet och motstånd. Men sen vänder det. Det hon ser ryms inte i det gamla konceptet. Att arbetarna utan problem går ifrån sina maskiner för att prata och umgås med varandra är bara början. På Träspecialen känner alla att de värderas efter insats och kan göra karriär oberoende av utbildning, man trivs och man ger spontant mycket information om arbetsplatsens sociala funktion.

Den nyuppförda fabriksbyggnaden är allt annat än industriell. Den präglas av att arbetet är rent och högteknologiskt, av närhet mellan administration och tillverkning. Inredningen är exklusiv och stora glasade väggytor tar också in det arkitektdesignade landskapet i miljön utanför. Träspecialen blev år 2001 nominerad i omröstningen om Sveriges vackraste hus.

Här råder nästan hemliknande förhållanden. Privat och offentligt blandas på arbetsborden vid maskinerna och på den gemensamma anslagstavlan. På kvällar och helger kan man bli kvar på arbetsplatsen för att använda maskinerna till egen tillverkning, om man inte föredrar att delta i den av företaget bildade föreningen Fritidsfix, som ordnar utflykter och andra

aktiviteter. Man upplever att man utvecklas, ja faktiskt "fostras" av företaget. Åtta gifta par har funnit varandra på fabriken, vilket förs fram som ett exempel på det unika i miljön.

Hur ska Ann Lindholm hantera att mycket verkar så väldigt bra och att de anställda trivs? Är det överhuvudtaget en industrimiljö i industrisamhället som dokumenteras i Smålandsstenar? Är det dokumenterarens blick och tolkningar som förändrats, eller har samhället genomgått en genomgripande förvandling under den tid som sandokundersökningarna pågått?

Samdok på småländska

Jönköpings läns museum har gjort drygt sextioåret samtidsinriktade undersökningar under åren 1975-2003. Man anslöt sig 1977 till Samdok och åtog sig frikyrko- och väckelserörelsen, under de första åren med hela landet som ansvarsområde. Området kom att ingå i Offentliga poolen, sedermera poolen för Samhälle och politik. Efter programskriften "Fördela museernas dokumentationsansvar", 1981, åtog sig museet att även dokumentera områden inom Trä- och papperspoolen samt Metallpoolen, varvid man valde möbelproduktion som särskilt studieobjekt inom den förra poolen och gnosjöanda/småföretagsamhet inom den senare. Modellen blev att vart tredje år genomföra en undersökning inom respektive pool. I museets budget avsätts sedan dess varje år medel för två månaders undersökning. Ungefär hälften av undersökningarna rör sig i varuproduktionens värld. Den andra hälften pendlar mellan konsumtion, religionsutövning, arbetslöshet, folklig konstutövning och smak.

Av det totala antalet samtidsinriktade undersökningar är hälften planerade sandokundersökningar, vilka ingått i de fem- och tioåriga långtidsplanerna som genomförts under årens lopp. Förutom de två årligt budgeterade månadsverkena har några större undersökningar finansierats genom anslag från Statens kulturråd och AMS som arbetsmarknadsfrämjande åtgärder (t. ex. studierna av brukssamhällen, arbetslöshet och trädgårdar). Andra har genomförts i samarbete med Etnologiska institutionen i Lund, som ett led i grundutbildningen, eller tillsammans med Nordiska museet.

Den halvpårt av studierna som genomförts utanför den långsiktiga planeringen kan oftast karaktäriseras som räddningsaktioner eller s.k. brandkårsutryckningar i syfte att dokumentera nedläggningshotade arbetsplatser. Man kan konstatera att det i stort sett alltid handlar om udda hantverksindustrier, med tillverkning av exempelvis hattar, polkagrisar (tre karamellfabriker), pinnstolar, träbåtar samt inrednings- och

byggnadsdetaljer såsom malmstakar, tennbägare och takplåtarbeten. Det gäller alltså mer eller mindre förindustriell eller åtminstone tidigindustriell produktion. Därvidlag kan de ses som traditionell museiverksamhet som vill rädda de sista kvarlevorna av äldre tidsskikt. Varför är de rubricerade som samtidsundersökningar? Vad är samtid? De passade in i det tidiga Samdoks inriktning på produktion och arbetsplatser. Onekligen existerade verksamheterna vid dokumentationstillfället och förvisso låg det i tiden att betrakta dem som dömda att försvinna. (Numera ser vi det tvärtom som ett tidens tecken att de flesta av dessa företag faktiskt överlevde och har efterfrågade produkter).

Med Ohs bruk ur tiden

Vad var det för studie Ann Lindholm tänkte sig göra på Träspecialen i Smålandsstenar? Med skilda förtecken hade man fram till år 1992 gjort 17 arbetsplatsstudier och en handfull lokalsamhällsstudier¹ med samtidsinriktning. I en av de första, om Ohs bruk från 1978, slås tonen an av Eva Londos redan i rapportens förord:

Samhället med Sveriges minsta sulfittfabrik verkade ha legat i dvala i åtminstone ett halvsekel, för här fanns i koncentrat och lätt avläsbart, som i en ABC-bok, ett litet klassamhälle. Där låg exponenter för samhällets bas och överbyggnad pedagogiskt uppgradade, dvs. fabriken och arbetarbostäderna å ena sidan, herrgården, kyrkan och banken å andra sidan. Dock var denna miljö inget lagstadgat fornminne. Samhället fungerade fortfarande ... Men vid planket utanför brukslokalen stod tre pensionerade bruksarbetare och talade med bitterhet om den väntade nedläggningen och sin misstro gentemot bruksägarna.

På initiativ av ett drivande kommunalråd genomförde läns museet en årslång dokumentation av brukssamhället Ohs före, under och efter nedläggningen av sulfittfabriken. Fem etnologer var involverade varav två levde på heltid i Ohs, sysselsatta med ständig deltagarobservation. En homogen syn på industri- och brukssamhället som ett klassamhälle och som reservat för könssegregation genomsyrade gruppen. De såg sig snarare som samhällsforskare, inriktade på ekonomi, social struktur och produktivkrafter än som humanistiska och småskaliga kulturvetare.

Rapporten ”Ohs bruk – ett samhälle ur tiden?” blev en typisk bruksmonografi, där de gängse etnologiska dimensionerna tid, rum och social miljö penetrerades genom fokusering i två tidsepoker, det pågående

samtida 70-talet och det historiska 20-talet. Med en historiematerialistisk grundsyn på arbetare och produktion som samhällets bas undveks sorgfälligt överhetens perspektiv, såvida det inte bekräftade legitimiteten i underifrån-perspektivet. Rapporten om Ohs kan därför läsas som en i raden av det progressiva 70-talets arbetarkulturstudier men också som en lokalsamhällesstudie och dessutom som en detaljerad teknisk beskrivning av sulfitframställning. Därtill är den ett försök att analysera bruksandan som något helt konträrt till den några mil västerut blomstrande Gnosjöandan.

Från massan till människan

Ohs kom sedan att bli föremål för regelbundet återkommande och uppföljande undersökningar vart tionde år. Det motiverades officiellt med Trä- och papperspoolstillhörigheten. Men det var snarare det lilla lokalsamhällets gripbara och tydliga strukturer som fånglade etnologerna. Genom återvändarstudierna vart tionde år erbjöds fältarbetarna svar på sina frågor om förändring och utveckling som motsvarade upplevelsen av veckotidningsföljetongens ”spännande fortsättning i nästa nummer”.

Vid följande undersökning, tio år senare, var alltså sulfitperioden historia, som visades upp i det av samhällsföreningen inrättade museet. De återvändande etnologerna konstaterade att Ohs inte gått ur tiden utan tvärtom hade blivit ett samhälle i tiden. Massafabriken och bruksandan var försvunna, men det blev inte ersättningsindustrin som dokumenterades. Istället uppmärksammades inflyttade sommargäster från kontinenten, privatisering av hyreshus, satsningar på turism och fritidsbebyggelse. Inrättandet av museet och identitetsstärkande lokalhistoriska studiecirkel konstaterades delvis vara en positiv följd av mötet med museifolket under den första undersökningen. Uppkopplingen till världen genom parabolantennor och det faktum att den klassöverbryggande samhällsföreningens överskott gick till Greenpeace tolkades av etnologerna som att Ohs nu inträtt i en ny era. (Det är att märka att Ohs bruk ända in på 1940-talet hade egen lokal tid som låg en timma före svensk nationell tid.) Resultatet av Ohs II blev alltså en berättelse om ett brukssamhälle som drabbats av nedläggelse och passivitet och som på tio år blommade upp till en idyll full av gemenskap och aktivitet.

Vid undersökningen ytterligare tio år senare (1999) syntes utvecklingen av Ohs till ett pendlarsamhälle och en förort till Värnamo än tydligare. Ålderdomliga hierarkier var nu helt bortsopade och ersatta med platt organisation på fabriken, där bosnier och vietnameser arbetar jämsides med ohsabor av bägge könen. Otvivelaktigt hade Ohs inträtt i en

senindustrialismens era. Men de turistiska satsningarna ville sig inte riktigt, trots projektet ”Rusken Runt” och dess PR-stöd till parfym-, eternell- och korgtillverkning. Andra olycksbådande tecken i tiden var en minskande befolkning, kommunens rivningsshot mot den gemensamma brukslokalen och en miljögiftskandal som äventyrade fastigheternas marknadsvärde. Och hur var det med de tyskägda husen och den kulturella mångfalden? Å ena sidan ansåg man att det var bra att husen räddades undan rivning, å andra sidan blev det så mörkt i fönstren under vinterhalvåret. För övrigt var det inte längre möjligt att hålla reda på nyinflyttade, eftersom många var arbetspendlare och hade sitt sociala liv på annan plats.

Nej, bilden av samhället Ohs år 2000 är inte så entydig som samhället Ohs bruk tjugo år tidigare. Författarna lyckades inte heller längre se på lokalsamhället som en enhet eller organism. En mer fragmentarisk bild av befolkningen blev vad etnologerna nu skildrade. Inte längre ett självklart lokalsamhälle utan en samling människor där somliga hade arbete, fritid, släkt och vänner i Ohs, andra ute i regionen eller utomlands. Inte ens kyrkoherden kunde vid höstens husförhörsmöte få en riktigt klar bild av allas religionstillhörighet och samlevnadsformer. Denna mångtydiga verklighet föranledde etnologerna, inspirerade av Ulrich Becks (1992) och Anthony Giddens (1984, 1991) tankar om människors aktörskap i det senindustriella samhället, att ställa frågan om det gick att konstatera vinnare och förlorare i det senmoderna samhället Ohs. En fråga som ännu hänger i luften i brist på forskningsmedel.

Man kan konstatera att ersättningsindustrin – den först av Nokia och sen av Trelleborgs AB ägda gummifabriken – hela tiden var i stadig tillväxt. Vid sekelskiftet 2000 hade antalet anställda tredubblats sen starten! Men detta föranledde inte etnologerna att intressera sig för gummitillverkningen. På de fåtaliga rader som ägnas industrin och dess anställda framgår knappt vad man tillverkade, vilket kan jämföras med de initierade process- och maskinbeskrivningarna från sulfitframställningen i den första rapporten. Från massan och arbetarklassen riktar man blicken mot individen. Det tidigare intresset för det manligt proletära klassmedvetandet och kollektiva motståndet riktades istället mot ett kvinnligt aktivt och kreativt subjekt som är entreprenör och tillverkar korgar och eterneller för försäljning till turister. Den personliga och inlevelsepräglade etnografien skapas till stor del genom fältarbetets själva praktik och förstärks av de långvariga personliga relationer som skapades genom återvändarmetodiken i studien (jfr Lindqvist & Wikdahl 1982).

Vad är det då som har förändrats? Samma frågor som ställdes kring Pernå-studien ovan kan ställas igen. Är det samhället Ohs och de

fragmentariserade individer som befolkar det som har gått in i ett postindustriellt skede? Ohs är ju trots "Rusken Runt"-projektet alltjämnt en industriort. Eller är det snarare dokumentationsideologin och vetenskapsteorin som blivit poststrukturalistisk och inte längre strävar efter att belysa de stora strukturella och socioekonomiska sammanhangen?

Den intima synvinkeln

Med Ohs II och Ohs III uppstår en svårighet att hantera den gamla tolkningen av bruksandan. Det som skulle vara en kulturell storhet med viss kontinuitet existerade inte längre. Det motsvarar den generella vetenskapsteoretiska krisen inom ämnen som etnologi, antropologi och historia för begrepp som mentalitet, kultur, kontinuitet. Ohsstudiernas utveckling speglar generella förändringar i synen på kunskap: en fragmentarisering av sammanhangen och minskad optimism för vad som är möjligt att dokumentera och representera (White 1973, 1987; Clifford & Marcus 1986). På ett än bredare filosofiskt och teoretiskt plan handlar det om att det moderna projektet havererat och att det postmoderna samhället sades präglas av vad som bl.a. brukar beskrivas som "De stora berättelsernas död" eller "Historiens slut".

Den kunskaps- och vetenskapsteoretiska utvecklingen har motsvarigheter i förändringar i samhället, masskulturen och tidsandan. På ett bredare sätt kan man beskriv utvecklingen som att den offentliga sfären invaderats av företeelser vilka tidigare tillhörde det privata och intima (Sennett 1976, Lash 1981). Man har beskrivit det som en informalisering av samhället, en strävan att bryta ner formella strukturer och vad som uppfattas som pompösa och förtryckande former vilka stänger den enskilda människan ute från makten och det offentliga livet (Löfgren 1988). Massmedia och masskultur har förändrats till form och innehåll och har fått ett avgörande inflytande i vardagsliv, politik och kultur (Meyrowitz 1985; Baudrillard 1987). Offentliga personers privatliv blir allt viktigare för allmänheten att känna till. Politiker vet detta och deltar t.ex. i underhållningsprogram på TV. En av de första och vanligaste frågorna journalister ställer till intervjuade är "hur känns det?" och i pressens faktarutor om kändisar är inte bara familjeförhållanden utan också rök- och alkoholvanorna centrala (Asplund 1982:9f). På chefstjänsterummen har det officiella fotografiet av konungen ersatts av bilder på tjänstemännens egna barn. På IKEA är man inte längre kund utan ingår i "IKEA Family". Allt detta kan ses som exempel på en intimisering av samhället (Schoug 1997:19ff; Fredriksson 1998:179ff).

Ett sätt att förstå utvecklingen är att det offentliga krympt samman till

förmån för det privata. Ett annat att det privata krympt samman, och det som tidigare rymdes däri nu tagits i anspråk, rentav invaderats, av det offentliga. Oavsett hur man vill se det, handlar det om ändrade gränser mellan privat och offentligt och det vanligaste sättet att beskriva det är att tala om en intimiseringsprocess (Giddens 1991,1992; Schoug 1997, 2001). De företeelser som störde Ann Lindholm i hennes ambition att göra en klassisk arbetsplatsdokumentation kring Pernå-skåpet, kan i de flesta fall ses som relaterade till att gamla gränser mellan privata och offentliga kategorier var upplösta på Träspecialen.

”Det privata är politiskt”, blev ett feministiskt slagord under 1970-talet, och det har alltså i någon mening blivit verklighet. Kanske inte på det vis man tänkt och önskat sig. Konkreta offentliga institutioner t.ex. inom de kvinnodominerade sektorerna vård och omsorg, har tvärtom privatiserats och utvecklingen har inte gått mot en starkare offentlighet eller nödvändigtvis i en riktning som gynnar kvinnors livsvillkor. Men genom intimiseringsprocessen, sedd som en förändring i vad som legitimt kan avhandlas och synliggöras i det offentliga rummet, har det skett en feminisering vad gäller den symboliska kodning som de nya intresseområdena har. Konkreta kvinnor eller kvinnors intressen har inte nödvändigtvis fått större utrymme, men det som betecknats som kvinnligt, eller som kvinnliga intressesfärer, i ett tidigare samhälle rentav förringat som fruntimmersaktigt, ointressant och alltför intimt, har fått en större legitimitet (Giddens 1991, 1992; Featherstone 1994). Inom såväl Samdok som samhälle har produktion, klasstillhörighet, kollektiv, fackförening, arbetsliv och teknologi ersatts med konsumtion, personlig identitet, familjeliv, fritid, kreativitet, upplevelser, kropp och känslor, vilket förlänar en symbolisk laddning av kvinnlighet åt det senmoderna (Gerholm 1987, Lundin & Åkesson 1996).

Prefixet sam- i samdok betyder inte bara samtid. Det syftar också på en ambition att samordna dokumentationen nationellt. Det klassifikationssystem som detta skedde efter var enkelt och entydigt. Det var det material vilket dominerade en produktionssektor som låg till grund för hur museerna fördelade sitt dokumentationsansvar. Samma sätt att klassificera fanns i de sovjetiska betong- stål- och textilkombinaten, LO:s förbundsindelning eller arkeologernas indelning av forntiden i sten-, brons- och järnålder. Tanken att låta materialen styra hur samhället i stort delas in i kategorier har för inte så länge sedan fallit sig helt naturlig, men verkar numera minst sagt fyrkantig. Den speglar en värld av materiell produktion, och i första hand en manlig värld där teknologi, hårda material och hårda fakta står i centrum. Det är former som härrör från ekonomistiska synsätt

med rötter i 1800-talet, från såväl historiematerialism som liberalism. Med ekonomi avses då produktion av olika typer av materiella varor. Men även om man accepterar dessa premisser och en sådan definition av ekonomi är det intressant att det godtyckligt blev råmaterialen som utgjorde de centrala symbolerna och som betraktades som samhällslivets grundbultar.

Genom de skiften i synsätt som ägt rum under 1980-talet har råmaterialen blivit omöjliga, ja obegripliga, som rotmetaforer.² Klassifikationssystemet inom Samdok utsattes också för inre kritik och har så småningom utvecklats mot större komplexitet men också mångtydighet. Man har övergett tanken på att konsekvent och logiskt dela in samhällslivet i områden. Istället har man skapat en blandning av områden och perspektiv som bygger mer på ställningstaganden om vad som är viktigt att dokumentera, än på en vision om en heltäckande kartläggning.

Liksom Foucault beskriver hur någon i det gamla Kina delade in hundar i stora hundar, små hundar, bruna hundar, långhåriga hundar, farliga hundar, utrikiska hundar, hundar som ägs av kvinnor etc. (Foucault 1970) är den nuvarande indelningen snarare en uppräknings av perspektiv, som man bör ha med när man dokumenterar, än ett konsekvent klassifikationssystem. I diskussionerna ställs frågan hur styrande klassifikationssystem egentligen är och om det överhuvudtaget är möjligt eller önskvärt att systematisera? Problematiken illustreras väl av Orvar Löfgrens provocativa förslag att använda länsbokstaven som urvalskriterium och sålunda låta Jönköpings läns museum dokumentera företeelser vilka börjar på bokstaven F som i F-län (Orvar Löfgren, muntlig kommunikation). Hade dokumentationen då blivit mer eller mindre vetenskaplig, värdefull eller etiskt försvarbar? Ett sådant system hade, på traditionellt sätt varit heltäckande och fördelat ansvaret på ett någorlunda entydigt sätt. Det hade kanske också gett museitjänstemännen ett tolkningsutrymme som fungerat produktivt, men skulle troligtvis helt sakna legitimitet.

Familjeflickan och företagsledaren

I undersökningen "En pingstväns bilder" från 1982 (Londos 1984, 1985) känns empirin så långt man kan komma från sulfitarbetarna på Ohs bruk: det handlar om en troskyldig ung kvinna, hennes eget flickrum och hur hon gestaltat det, samt hennes gudsupplevelse. Undersökningen hade också en del 2 som var en dokumentation av utställningsbesökarens skilda attityder och som man formulerade det "upplevelser" av kvinnans bildvärld, i samband med att hennes rum ställdes ut på Läns museet.

En pingstväns bilder del 2 präglas av ett sociologiskt och kvantitativt

ideal om vetenskaplighet. De 25 informanterna sorteras efter socialgrupp, kön och religion (men inte etnisk tillhörighet) och får sina uttalanden ordnade och grupperade. Dokumentationen innebar i viss mening de första trevande stegen mot att gå in på individer. Å andra sidan har strävan efter kontext alltid i traditionellt musealt arbete inneburit att man samlat information om ägarna till de förvärvade föremålen.

I universitetsvärlden och etnologin kom samtidigt människans upplevelse av bilden att bli aktuell genom N.- A. Bringéus bildloreforskning (Bringéus 1981). Inom samhällsvetenskaplig teori skedde ungefär samtidigt en övergång från strukturorienterade teorier till ett aktörsperspektiv. Den metodologiska individualismen och doktrinen om att allt som existerade i samhället kunde föras tillbaka på de enskilda människorna och deras inre föreställningsvärldar blev förhärskande. Att göra individen till utgångspunkt för forskning hade gjorts i Mats Lindqvist studie "Ingenjör Fredriksson i framtidslandet" (Lindqvist 1985). I hans fortsatta forskning om självbiografier inom projektet "Näringslivets män" fanns en koppling till en annan individbaserad samdokstudie vid Jönköpings läns museum, nämligen fabrikören Bengt Johanssons livshistoria (Idvall 1991). Den utfördes av Markus Idvall som också deltog i Lindqvist projekt. Livshistoriemetodiken ledde än en gång in samdokarbetet på historiska processer.

Fokuseringen på näringslivsmännens individuella biografier innehöll i viss mening kvarlevor av det äldre paradigmet. Arbetsliv, kapitalism och politik var fortfarande intressant, men nu i viss mening med inverterade förtecken. Man ville förstå kapitalismen inifrån och se det från ett mer subjektiverande perspektiv. Den förståelsen sökte man genom att greppa hela människan, dvs. att förutom företagsledaren, politikern och pingstvännen även dokumentera familjemedlemmen, privatpersonen Bengt Johansson. Metoden att låta huvudpersonen under flera dagar berätta sin livshistoria tillämpades under förutsättningen att man därigenom inte rekonstruerade historisk sanning utan gav ett bidrag till en biografisk genre, där berättaren ordnar sin världsbild och upptäcker sig själv. Man konstaterar i förordet att det är en berättelse i skärningspunkten mellan etnografi och skönlitteratur och återspeglar i viss mån en textorienterad poststrukturalistisk tradition.

Den unge etnologen Markus Idvall hade bandspelare och kopieringsapparat (för Johanssons privata arkiv) som redskap. Ambitionen att skildra den privata familjemannen uppfylldes inte i någon högre grad, trots Eva Londos försök att med kameran skildra hustrun och hemmiljön. Resultatet blev en livshistoria på huvudpersonens villkor en värdig personkrönika men föga

personlig (jfr Johansson 2001:99).

Museet visar musklerna

I denna text har vi valt att beskriva den förändring som skett under 80- och 90- talen som en intimiseringsprocess, och att se denna som en bekönad symbolisk ordning där man gått från hårda, objektiva, strukturella och föregivet manliga värden mot mjuka, subjektiva, symboliska och föregivet kvinnliga värden.

Frågan som ställts tidigare, huruvida det är samhället i sig eller om det är vår tolkning av samhället som påverkat samdokundersökningarnas förändring, låter sig inte entydigt besvaras. Det inte ovanliga påståendet, att man skulle ha kommit in i en postindustriella era och att industrialismens period skulle vara överstånden, verkar dock vara en kraftig överdrift. Att arbetet i ersättningsindustrin i Ohs inte dokumenterades berodde på ett nytt sätt att se verkligheten, delvis i reaktion mot intresset för den manliga produktionssfären, och i efterhand kan man se att det ledde till en skev dokumentation. Å andra sidan rullar dokumentationen av arbetsplatser på inom samdokverksamheten i stort och det är långt ifrån ett utdefinierat perspektiv. På samma sätt ledde betoningen av massatillverkningen med dess fetischering av produktionen och idealiserade föreställning om en manlig proletär kultur till en obalans i den första Ohs-studien.

Kan vårt sätt att läsa utvecklingen utifrån intimiseringsprocessen och dess genuskodning tillföra något för förståelsen av just Samdok och dess koppling till museiverksamhet? Allmänheten har säkert under långa tider uppfattat museiverksamheten som ganska fruntimmersaktig. Man samlade och ställde ju ut föremål som till stor del härrörde ur privatsfären, konst- och konsthantverksföremål, inredningar, textilier, sköna och sköra föremål. Även de manliga produktionsredskap från jordbruk, fiske och hantverk som man bevarade, var hantverksmässigt framställda och stammade från en tid då produktionen skedde inom hushållssfären. De ledande männen inom museiväsendet hade ofta också personliga engagemang i samlingar av bokmärken, keramikföremål, möbler, textilier och andra vackra och kvinnligt laddade saker. Museimannakåren genomgick en kvantitativ femininisering under 1900-talet, även om cheferna fortfarande att vara män. Dessa bör ha känt av att deras arbete inte var helt i linje med det omgivande samhällets maskulina normer. Även om deras arbete gav status, inflytande och medelklassidentitet, så gav de knappast manlighetspoäng (Arcadius 1997, Londos 2001).³

När Samdok initierades var det ett kraftfullt sätt att skaka om föreställningen om vad ett museum var, att ge museiverksamheten en ny

samhällsrelevans och legitimitet. Att stegen ut i samhället togs just via de mest maskulint laddade sektorerna, den tunga industrin, maskinerna och den manligt proletära klassidentiteten var ett effektivt sätt att tvätta bort den humanistiska och estetiska frökenstämpeln på det museala. Detta var inte bara den manliga museimannens intresse, tvärtom var många unga kvinnor drivande i organiseringen av Samdok. De manliga värdena handlar således om legitimitet genom symboliska markörer, inte om mäns och kvinnors verksamheter (jfr Björklund & Silvén-Garnert 1996:14). Ansatserna till utvidgning mot modernitet, industrisamhälle, produktion fanns redan tidigare t.ex. i Nordiska museets insamling av Arbetarminnen (Nilsson 1996), men 60-talets vänstervåg gav utrymme för en bredare offensiv.

Tillbaka till basen

Den subversion av formalitet och maktstruktur som ägde rum på 1960- och 70-talen ligger i viss mening till grund för den fortsatta intimiseringen. Från museernas perspektiv var steget ut i samtidens produktions- och vardagsliv ett kliv ut ur en äldre inskränkt och privatlivsorienterad verksamhet. Men ute i samhället kan informaliseringprocesserna, det växande intresset för vardagslivet och för tidigare osynliga gruppers villkor, mer entydigt ses som något som leder över i intimisering. Under de följande årtiondena började också samhället närma sig museet, bl.a. på grund av den nya och bredare syn på kultur som 60-talets rörelser medförde (Featherstone 1992).

Museerna har parallellt med detta haft ett kraftigt uppsving. Liksom katedralerna under medeltiden och bankpalatsen under det sena 1800-talet har museibygnaderna varit det sena 1900-talets statusbyggnader, uppförda som påkostade projekt under anlitande av de bästa arkitekterna. Personalantalet har ökat. Intresset för identitet och ursprung har ökat politikernas och allmänhetens intresse för publikvänliga förmedlingsformer av historia och kulturarv.

Utställningsetetiken och utställningskoncepten har utvecklats eftersom utställningsformen i sig ligger så väl i linje med den postmoderna andan. Att gestaltungsformer blandas och att upplevelser, identifikation och subjektiva förhållningssätt blivit accepterade och viktiga element i synen på kunskap är något som gynnat museet som verksamhetsform.

Den samhälleliga eller masskulturella processen har också motsvarigheter i forskarvärldens individ- och aktörsperspektiv. Detta passar väl med Samdoks metoder, såsom intervjuer, deltagarobservation och fotodokumentation. Det är en period då sociologiska och kvantitativa metoder fått stå tillbaka för etnologiska och kvalitativa, då studiet av

socioekonomiska fenomen ses som mindre intressant än studiet av representationer och symboliska system.

Dagens samdokpraktik är ett resultat av överlagring från de olika dokumentationsperioderna. Vid Jönköping läns museum har Samdok hållits samman och präglats av en person, Eva Londos, som under stor del av tiden varit den ansvariga för etnologiska undersökningar. De stora projekten under senare år i form av undersökningar av människors tavlor och väggdekorationer, friggebodsbyggande och trädgårdsgestaltning kan alla sägas vara olika sidor av samma mynt, ett studium av folklig smak och estetik, som varit fokus för Londos forskningsintresse. Inriktningen på den skapande människan, fritiden, privatsfären, estetik och smak, konsumtion och identitetskonstruktion har alltså den poststrukturalistiska intimiserande inneprägel. Samtidigt finns alltså ett klassperspektiv och en smaksociologisk prägel som ger en kontinuitet och antyder en seghet i perspektiven.

Om man nu kan tala om en ”maskulin parentes” som introducerade Samdok, så sätter den fortfarande sin prägel på vad som görs. Det finns en kontinuitet i ämnesvalet. De begränsningar som skapats av poolindelningen och Jönköpings läns museums ursprungliga val av dokumentationsområden har trots allt fungerat produktivt och gynnar kreativiteten i att finna nya metoder och inriktningar. Att man kunnat hänvisa till uppföljning och kontinuitetsbehov har troligtvis också gett en legitimitet som gjort att det blivit ekonomiskt möjligt att fortsätta samdokarbetet.

Avslutningsvis kan det finnas skäl att understryka det positiva med att vilja studera samhället på det sätt den produktionsinriktade initieringen av Samdok föreskrev. Man ville att museerna skulle ta plats, vara med och påverka. I den, när detta skrivs, mycket uppmärksammade boken ”No Logo” skriver den unga journalisten Naomi Klein om hur hennes första tid på universitetet präglades av en enorm övertro på det symboliska representationerna (Klein 2001). Det var viktigare att protestera mot att mördaren i filmen ”När lammen tystnar” framställdes som en transsexuell än att veta något om de produktionsvillkor under vilka modekläderna och märkesskorna, som bl.a. studenterna själva konsumerade *en masse*, hade kommit till. Hur de unga underbetalda människor, främst kvinnor som lever hela sina liv i överfyllda sweat-shops, har det, är inte åtkomligt för en nationellt inriktad samdokrörelse. Hur andra asiater, som under liknade usla förhållanden plockar bär i våra svenska skogar, lever ligger då närmare till hands. Kanske är den varuproduktionsinriktade verklighetsuppfattning man hade i det tidiga Samdok nu mogen för rehabilitering?

REFERENSER

- Asplund, Johan: *Tid, rum, individ och kollektiv*. Stockholm: Liber-Kontenta.
- Arcadius, Kerstin 1997: *Museum på svenska. Läns museerna och kulturhistorien*.
Nordiska museets handlingar 123.
- Arvidsson, Kerstin m.fl. 1981: *Ohs bruk – ett samhälle ur tiden?*
Jönköpings
läns museum. Rapport nr 1.
- Baudrillard, Jean 1987: Kommunikationens extas. *Res Publica* nr 8.
- Beck, Ulrich 1992: *Risk Society. Towards a New Modernity*. London: Sage.
- Björklund, Anders & Silvé-Garnert, Eva 1996: *Adressat okänd. Framtidens museiföremål*. Stockholm: Carlssons.
- Bringéus, Nils-Arvid 1981: *Bildlore. Studiet av folkliga bildbudskap*. Stockholm: Gidlunds.
- Clifford, James & Marcus, George (eds.) 1986: *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley: University of California Press.
- Featherstone, Mike 1992: *The Heroic Life and Everyday Life. Theory, Culture and Society*. 9. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Featherstone, Mike 1994: *Kultur, kropp och konsumtion. Kultursociologiska texter*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Fredriksson; Cecilia 1998: *Ett paradis för alla. Epa mellan folkhem och förförelse*. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Foucault, Michel 1970 (1966): *The Order of Things: an Archaeology of the Human Sciences*. London: Routledge.
- Gerholm, Lena 1987: "Utomordentligt upprörd". Om den arga medelklassen. I:
Arnstberg, K.O. (red.): *Bläckfisken. Om tillvarons tolkning, sunt förnuft och psykologins utbredning*. Stockholm: Carlssons.

- Giddens, Anthony 1984: *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony 1990: *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony 1991: *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony 1992: *The Transformation of Intimacy, Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press.
- Idvall, Markus 1991: *En fabrikörs karriär. En studie av Bengt Johansson som småföretagare, samhällsaktivist och pingstvän*. Jönköpings läns museum. Rapport nr 32.
- Johansson, Ella 1998: Berättelser om skillnad, berättelser om likhet. Etnografi, värderingar och politik. I: Miegel, F. & Schough, F. (red.): *Dikotomier. Vetenskapsteoretiska reflektioner*. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, Ella 2001: Fjära pojkar – pilska flickor. Mäns hemliga historier i offentliga arkiv. I: Ekenstam, C. m.fl. (red.): *Sprickor i fasaden*. Hedemora: Gidlunds.
- Klein, Naomi 2001: *No Logo. Märkena, marknaden, motståndet*. Stockholm: Ordfront.
- Lash, Christopher 1981 (1979): *Den narcissistiska kulturen*. Stockholm: Norstedts.
- Lindholm, Ann 1990: *Ohs – ett samhälle i tiden*. Jönköpings läns museum Rapport nr 27.
- Lindholm, Ann 1996: *Pernå – ett skåp*. Jönköpings läns museum Rapport nr 34.
- Lindqvist, Mats & Wikdahl, Magnus 1982: Kultur och klass. En diskussion kring teori och metod i studiet av klassspecifika kulturmönster. *Nord-nytt* nr. 13.
- Lindqvist, Mats 1985: Ingenjör Fredriksson i framtidslandet. I: Frykman, J. &

- Löfgren, O. (red.): *Modärna tider. Vision och vardag i folkhemmet.* Malmö: Liber.
- Lundin, Susanne & Åkesson, Lynn (red.) 1996: *Kroppens tid. Om samspelet mellan kropp, identitet och samhälle.* Stockholm: Natur & kultur.
- Londos, Eva 1984: *En pingstväns bilder. Attityder till en frikyrklig miljö.* Jönköpings läns museum Rapport nr 10.
- Londos, Eva 1985: A Pentecostalist's Pictures. Attitudes toward a Free Church Environment. *Ethnologia Scandinavica.*
- Londos, Eva 2001: Sex landsantikvarier – en manlig historia. I: *Hundra år av rörelse. Jönköpings läns museum 1901-2001.* (Småländska kulturbilder 2001).
- Löfgren, Orvar (red.) 1988 : *Hej, det är från försäkringskassan! Informaliseringen av Sverige.* Stockholm: Natur & Kultur.
- Meyrowitz, Joshua 1985: *No Senses of Place. The Impact of Electronic Media on Social Behaviour.* New York/Oxford: Oxford University Press.
- Nilsson, Bo G. 1996: *Folkhemmets arbetarminnen: en undersökning av de historiska och diskursiva villkoren för svenska arbetares levnadskildringar.* Stockholm: Nordiska museet.
- Schoug, Fredrik 1997: *Intima samhällsvisioner. Sporten mellan minimalism och gigantism.* Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Schoug, Fredrik 2001: Public face, respected name: the conditions of fame. *Ethnologia Scandinavica.*
- Sennet, Richard 1976: *The Fall of Public Man.* Cambridge: Cambridge University Press.
- White, Hayden 1973: *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe.* Baltimore: John Hopkins University Press.
- White, Hayden 1987: *The Content of the Form. Narrative Discourse and Historical Representation.* Baltimore: John Hopkins University Press.

.

¹ Aneby, Sveriges mest frikyrkliga samhälle, undersöktes 1978 av Romulo Enmark. Brukssamhällena Ohs och Åminne i Värnamo kommun dokumenterades parallellt i en årslång studie 1978. I Gnosjö har upprepade undersökningar genomförts på jakt efter gnosjöandan bl. a. 1987 av etnologstudenter från Lund.

² När man gjorde en ny basutställning ”10 000 år i Småland” på läns museet 1993 använde man sig dock av en indelning som byggde på materialkategorierna i bouppteckningar för att ställa ut föremål: Metaller i ädelhetsordning, textil, glas, porslin, keramik, trä etc. Detta var dock inte något uttryck för en tro på materialens förmåga att skapa ordning i kunskapen. Det ska istället ses som ett uttryck för den rådande representationskrisen och en kunskapsrelativism. Man ville inte berätta den stora berättelsen om det förindustriella samhället och servera färdiga sanningar i form av interiörer och miljöer.

³ Behovet av att kompensera detta kan vara en anledning till att museichefer genom tiderna engagerat sig så kraftigt i bygnadsverksamhet, från flyttandet av timmerhus för friluftsmuseer till ut- och nybyggnad av monumentala museibygnader. (Jfr Londos 2001:58.)

PAGE 1

PAGE 14